

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՐՏԷ՝ ԽՕՍՔԵՐ

— 0 —

ՍԽԱՆ, յե՞ս այս, պի՞տի ջանայ ամեն քիւի՞ն՝ այս ընդհանուր խորագրին տակ ի՞նչ քննարկներուն ներկայացնել Բանի մը էշ տրտի խօսք, որոնց քննամանուր հերքելաբանք աւելորդ է ըսել կուգայ մարդկային առջի մեծ աւագաններ, Ս. Գիրէն: Անոնք գեղումներ ըլլալէ աւելի, մեղին մէջ երկարածուած մեծօրեայ ապրումներուն խորանցի կնիքը կը կրեն, ճշտած ըլլալով որ մեր օրերու մարդը Աստուծոյ հետ ըլլալու Աստուծոյ մէջ մեղելու իր նամբան սեփալուծ է հաւատքով մարդկային իմացակաւ ցուրթեան մեծ ճաւանդներուն հասած յուրեան մը ընդ մէջէն: Կը հաւատամք թէ ամեն բանի գերագոյն սկիզբը կուգայ ԽՕՄԷՆ, կը հաւատամք թէ ամբողջ աշխարհ Խրեմէ կ'երթայ մեզի քիչ ծանօթ բայց աւելի Բան ստոյգ օրէնքներով:

«Ձի ոչ գոյր մոց»՝ զեղի յիշեալներն:

Իւրաքանչիւր մարդու կեանքը, առաւել վամ նուազ չափերով, կազմուած է բազմաթիւ մեծ ու փոքր պատահանքներէ. կարենալ զատել անոնցմէ կարեւորները, որոնք իրապէս կեանքին ուղղութիւն տուող եւ զայն կառուցանող ազդակներ ըլլան, մատանաչել այն գլխաւոր անքերը որոնք մարդուն նկարագիրը կը յայտնաբերեն, իւրական գոտեարութիւններ են, որոնց տուէ գտնուած են միշտ բոլոր ժամանակներու կենսագիրները: Այս է պատճառ որ մենք ունենանք այնքան հազուադէպ՝ եւ նոյն ատեն այնքան բազմաթիւ խեղճ կենսագիրներ: Այս տեսակէտէն պէտք է ըսել թէ աւետարաններու խմբագիրները, գերագոյն ներշնչուած մը առաջնորդութեամբ, իմաստուն կերպով ըրած են ընտրութիւնը այն անցքերուն եւ դէպքերուն, որոնք մեր Տիւրոյ կեանքն ու գործը կը պատմեն: Բաները զոր կ'ըսեն անոնք, միակ եւ անհրաժեշտ իրողութիւններ են՝ որոնց պէտք ունինք, նոյնիսկ ամէնէն աննշմար մասերը զոր կը մէջբերեն, յատկանշական կը մնան: Ձեռն խօսքը օրինակի համար նազարէթէ Բեթղհեմէ մ'Աստուծոյ Որդւոյն երկրաւոր ծնողաց ըրած ճամբորդութեանը մասին, աւետարանը ժուժկալ է երկրաւոր ու հասկնալի իրերուն նկարագրութեանց վերաբեր-

մամբ: Զրտեր նոյնիսկ թէ սուրբ ամուլը իր ճանապարհաբանին վերջաւորութեանը մօտ, հանգիստեցած Սրուսաղէմ, կը լռէ մինչեւ անգամ անոնց մարդահամարի գործողութեանց շուրջ, ու կը պատմէ անմիջապէս, վասնզի այդ է իր բուն նպատակը, թէ երբ անոնք հոն հասան, երկունքի օրերուն շրջանը աւարտած ըլլալով, Մարիամ ծնաւ իր զաւակը, զոր խանձարուրով պատեց եւ դրաւ մոռլին մէջ. որովհետեւ պանդուխտներուն մէջ տեղ չէր մնացած իրենց համար: Եւ ներշնչուած պատմիչը այդ երկու տողերուն մէջ կը խտացնէ անհրաժեշտ ծանօթութիւնը փրկագործութեան մեծ խորհուրդի վերաբերմամբ: Պատմութիւն մըն է որ կ'աւանդուի մեզի աւետարանի այս քանի մը տողերով, պատմութիւն մը սակայն՝ որ նոյնատեան խորհուրդն ու ուղղութիւնն է քրիստոնէական բարոյականին եւ ճշմարտութեան: Աշխարհը այսպէս պիտի դիմաւորէր նաեւ իր աւետարանը. խոնարհ հոգիները առաջին անգամ պիտի բացուէին անոր եւ պիտի տաքցնէին զայն, եւ աշխարհի մեծերուն եւ հզօրներուն սիրտը, ընդհանուր առմամբ միշտ լայն ամէն տեսակ հրայրքներու համար, պիտի գոցէին իրենց դարպասները իր ընդունելութեան, «զի ոչ գոյր նոցա տեղի յիշեալներն»:

Ու եթէ փնտռենք քրիստոնէական բովանդակ պատմութեան մէջ, պիտի տեսնենք թէ քրիստոնէութիւնը բաժնած է ամէնուրեք եւ բոլոր ժամանակներուն մէջ, ճակատագիրը իր հիմնադրին: Աւետարանը չէ պայքարած իր ընդունելութեանը հաշուոյն, բայց ազնուօրէն ալ չէ ընդունուած ոչ մէկ տեղ. ձիւղ է թէ քրիստոնէութիւնը կրցած է ստեղծել ժամանակի ընթացքին, ինքզինքին համար մեծ յարգ, եւ մարդիկ որոնք իրապէս ամէն ինչ են բացի քրիստոնեայ ըլլալէ, նախանձով նայած են քրիստոնէութեան այդ վարկին: Կը համարձակիմ սակայն ըսելու թէ Գրիստոսի ծնունդէն մինչեւ մեր օրերը, չէ եղած շրջան մը՝ ուր Յիսուսի նկարագիրը իր բովանդակ մաքրութեամբ, քաղցրութեամբ, բարձրօրէն ընդունուած եւ արտայայտուած ըլլայ: Ձէ եղած վերջապէս դար մը ուր քրիստոնէական բարոյական ուժը խարխիւր կազմած ըլլայ համայնքներու եւ պետութիւններու: Ասոր

փոխարեն չէ եղած չըջան մը ուր անբան
ուժը իր ծանրութիւնը դրած չըլլայ մեր
սիրտերուն և առաջնորդած չըլլայ զանգ
ուածներն ու պետութիւնները չարիքնե-
րու։ Եւ այդ ուժը եղած է հոծ և լայնա-
տարած, վանելու չափ ճիրով ներկայու-
թիւնը մեր սիրտերէն և տուններէն։

Քրիստոս իր ճշմարտութեամբ եկած է բա-
խելու նաև մեր միտքին դուռը, բայց այդ ևս
չէ բացուած իրեն։ Գիտութիւն, արուեստ,
իմաստասիրութիւն, քաղաքականութիւն և
պատմութիւն իրենց տեղը ունին հոն, իրենց
արքայական աթոռները, և սակայն այս
խնդրարկուն համար չկայ «իջեան»։ Քրիս-
տոս աշխարհին եկաւ իր Սիրով, սակայն
մարդերու սիրտն ու հոգին ամբոխուած աշ-
խարհի ամէն կարգի հրայրքներով, որոնք
յաճախ ամէնէն գարշ խողանքներով կ'ա-
ռինքնեն զինքը, բայց չկայ տեղ իր սի-
րոյն։ Ահա թէ ինչպէս Բեթղեմէմի տեսա-
րանը կրկնած է ինքզինքը ամէնուրեք և
բոլոր ժամանակներու համար, որովհետեւ
աշխարհը տեղ չունի Յիսուսին համար և իր
միտքն ու սիրտը գոց է այն բոլորին դէմ որ
այդ աստուածային հիւրին կը վերաբերին։

Ու բարոյականը որ կը հետեւի Մար-
դեղութեան այս իրողութեան, մեր մտքին
կը ներկայանայ երեք առաքինութիւննե-
րով, խոնարհութիւն, ազգատութիւն և
հնազանդութիւն, սկզբունքներ՝ որոնք
խոտոր կը համեմատին աշխարհիկ բարո-
յականին, և աշխարհ չունի անոնց համար
տեղ մը իր սրտի ու մտքի սրահներուն
մէջ։ Եւ սակայն անոր համար վասն զի չեն
զգար այն բացառիկ առանձնաշնորհը, զոր
Յիսուս կրնայ բերել իրենց փեանքին։ Ինչ
որ այսօր չի կրնար օգտակար ըլլալ մար-
դոց՝ կը դառնայ անընդունելի։ Ծարտա-
բարուեստի բոլոր ճիւղերը ունին իրենց
յատուկ օրէնքներն ու օգտակար պատշա-
ճեցումները, ընդունիլ անհրաժեշտը և
արատքսել անօգուտը։ Էականը, անմիջա-
կանը և պարզը, երբեակ անիւններն են
արդի տնտեսութեան, ճարտարարուեստին
և մարդոց ընդունելութեան։ Ունէ չոր
առաջարկութեան դիմաց, ըլլայ անկա-
նիւթական կամ բարոյական, մարդիկ առ-
վոր են հարցնելու, ինչ ազատ կրնայ բը-
խիլ առիժ, կամ ինչպիսի ան կրնայ ծառա-
յիլ ինծի։ Մարդիկ կ'անուաժ են անձնա-

կան շահերով, աշխարհիկ հոգեբով, հեռա-
ւոր յոյսերով և ծրագրներով։ Եւ սակայն
պատրաստ են նոյն ատեն ընդունելու ունէ
նորեկ, որ կրնայ ծառայել իրենց պէտքին։
Ու եթէ կարելի ըլլայ հետեւաբար աշխար-
հի մեծ սրտին առջիւ զգացնել թէ ան
պէտք ունի Փրկիչին, այն միակ ուժին՝ որ
պիտի կրնայ փրկել զինք մեզքէն ու տա-
նապանքէն, այն ատեն մարդկութիւնը
հակառակ իր ամբոխեալ հոգիին, պիտի
բաժնայ իր սրտին դուռները, և Յիսուս՝
երկար ժամանակէ ի վեր մերժուած հիւ-
րը, պիտի ընդունուի սիրով և յարգան-
քով՝ կատարելու համար իր փրկարար
գործը։ Աշխարհը տակաւին պէտք եղած
կերպով չէ զգացեր անոր պէտքը, Յիսուս
քսան քարէ ի վեր դեռ կը մնայ Մեծ Ան-
ծառօթը, անոր նկատմամբ մեր պէտքին
պակասն է որ զինք հեռու կը պահէ մեզ-
մէ և մենք կը շարունակենք փակ պահել
մեր սրտին դուռները, ճշմարտելով անգամ
մը եւս դարաւոր իրողութիւնը եզի ոչ
գոյր տեղի իջեանիս։

Ովքեր կը կարծէք լեցուցած ըլլային
Բեթղեմէմի պանդոկները, որ Յովսէփ,
Մարիամ և նորածին մանուկը դուրս մնա-
ցին և տեղ չունեցան, անկասկած սովո-
րական յաճախողները նման տեղերու,
հուժկու հրեայ երկրագործները, իրենց
գրաձեռնով լեցուն քսակներով՝ որոնք եկած
էին իրենց տուրքը վճարելու, երկրորդա-
կան մէկ երկու կառավարիչներ, երկվեց-
եակ մը հռովմայեցի զինուորներ, քանի
մը ճամբորդող քահանաներ, վաճառական-
ներ իրենց ձիերուն և ապլլերուն հետ, նը-
ւազողներ և մուրացականներ, և վերջա-
պէս իրենք զիրենք Դաւթի շառաւիղ նը-
կատող բոլոր խաբայելացիները, Հրէաստա-
նի գանազան կողմերէն և Հռովմէական
սփիւռքէն Բեթղեմէմ եկած հաւաքուած
էին օրերն ի վեր հասկնալի նախանձախըն-
դրութեամբ։

Ու մինչ անդին, քաղաքին կոյր ու
նեղ փողոցներու եզրին և վահաւորուած
հրապարակներուն մէջ, յովանքն ու ցո-
փութիւնը իրենց կայթատները կը սար-
քեն, մինչ չեք ու տաքուկ օթեաններէն
ներս և պատշգաւներու վրայ Դաւթի ժա-
ռանգութեան իրաւունքով հպարտ խորայն-
լացիները, սրինգի և տաւղի նուագներուն

մէջէն կ'երգեն սեւ գուռ Բեթղեհէմ, երկիր Յուդայի քէն ելցէ ինձ իշխան որ հովուեսցէ զսողովուրդ իմ զիսրայէլն, անդին, գոմին խաղաղիկ սրբութեանը մէջ տեղի կ'ունենար մարդկային ազգի պատմութեան մեծագոյն դէպքը, Մարդեթութեան խորհուրդին կատարումովը, մօր մը կուրծքին վրայ, մանկան մը սպլտին մէջէն Աստուծոյ մարմնացած սէրը կ'այցելէր մարդոց: Եթէ իրենք գիտնային անշուշտ թէ ո՞վ էր որ այդ գիշեր կ'արտաքսուէր իրենցմէ, եթէ կարենային զգալ թէ նորածինը ինչեւոր՞ սահմանուած է կատարելու ապագային իրենց համար, եթէ կարենային իրենց ամէն օր կրկնած բայց չհասկցած մարգարէութիւններէն մակարեղի թէ ինչ ընելու կուգար այդ մանուկը աշխարհ, եթէ կարենային տեսնել մեր օրերու Նկեղեցին, և գիտնային թէ մուրի մէջ ծնողը օր մը պիտի մեծարուէր իբրեւ Տէ՛ր, անտարակոյս հակառակ իրենց բուժ անաբարբերութեանը, անոնք շատ լայն պիտի բանային իրենց պանծովներուն դուռները ընդունելու համար այդ նորածինը, եթէ վստահ ըլլային թէ Ան էր, ինչպէս հրէից այնպէս ալ հեթանոսաց, խոստացուած Փրկիչը: Ու այսօր ևս մենք պատրաստ ենք բանալու աշխարհիկ հոգերով եւ զբաղումներով մեր ամբոխուած հոգիները, եթէ իրապէս համոզուինք թէ իր Միունդը մեր հոգիներուն մէջ մեղի պիտի բերէ կատարեալ բարիք ինչպէս հոս՝ այնպէս ալ միւս կեանքին մէջ: Աշխարհն ու մարդկային հոգին տեղ չունին Յիսուսին համար և անտարբեր կը մնան իր նկատմամբ, երբ չեն կրնար զգալ ու ճանչնալ զայն իբրեւ գերագոյն բարիքն ու Փրկիչը մարդկութեան:

Սակայն Յիսուս այն ատեն միայն կը ձնի մեր մէջ, երբ մենք ամբողջապէս կը բացուինք իր ճշմարտութեան, իր նկարագրին, իր կենսատու ուժին և վերջապէս այն գերագոյն նպատակին՝ որուն սահմանուած է մեր կեանքը իրմով: Ու մենք գիտենք թէ չենք բաւարար զինք ընդունելու ամբողջապէս մեր պարունակին, վասն զի անչափելի է մեծ և անհուն է ինքը՝ մեր անբաւականութեան և փոքրութեանը դիմաց: Ո՛ր որ բաղձի ինքը, հոն հզօր կեանքի մը արդիւնքներ կը յայտնագործուին շարունակ: Քրիստոնեայ աշխարհի

բոլոր տկարութիւնները ամէնքն ալ հետեւանք են այն մերժողական վերաբերմունքին, զոր մարդիկ առհասարակ ցոյց կուտան Քրիստոսի հանդէպ: Մենք կրնանք չսիրել Քրիստոսը և փոյթ չընել նմանելու իրեն, սակայն երբ մտածենք իր մասին և այն բոլորին՝ որոնք իրմով իրագործուած են աշխարհի համար և թէ իր մէջ կան անհուն մեծութեան և սրբութեան գեղեցկութիւնը, այն ատեն մենք կը զգանք ինքզինքնիս ամօթահար և պղտիկ: Եւ երբ այս կատարեալ ու աստուածային նկարագրին հանդէպ կը զննենք մեր փոքրութիւնը, Աւետարանը շատ կուզայ մեր խեղճ հոգիին՝ իր մեծ շարժառիթներով և աստուածային նպատակներով, այն ատեն կը զգանք թէ մեր խեղճ նաւահանգիստներուն մէջ զսուար է ընդունիլ այդ արքայական հիւրը, ու մենք կ'ազաղակենք. չկա՞յ ի՞նչ ան, չկա՞յ ի՞նչ ան:

Եւ սակայն հոս կը ճշմարտուի մեր քրիստոնէական կրօնի Աստուածային դերը, որ զգալ կուտայ մեղի մեր փոքրութիւնը, ու եթէ մենք շարունակենք մնալ այդպէս նեղ ու փոքր, ուր չկարենան տեսնել մեծ ճշմարտութիւնները, ատիկա մեր մէջ կը ստեղծէ հակազդացումը, որ ուրիշ բան չէ բայց ինքնագիտակցութեան մտածումը քրիստոնէական կրօնի մեծ լոյսին դէմ: Ու կը զգանք թէ Աստուած մեղի չէ ստեղծեր այնքան փոքր զոր մենք կը կարծէինք, թէ անիցա մեղ ընդհակառակն՝ ճարտարապետած է օւռելի մեծ կեանքի մը ապրումներուն համար, ըլլալու տաճարը իր Սուրբ Հոգիին:

Աշխարհասէրին՝ որ իր կեանքը ըրած է տուն մօլութեանց, խմանին՝ որուն կեանքը կը միայն անբանացնող ու խոնաւ խարկելն ներս, դատարկապոսին՝ որ չի մտածեր իր վաղուան ու կեանքի անհրաժեշտ տընտեսութեանը համար, ցած հոգիներուն՝ որոնք կամովին կը գոցեն իրենց սիրտը բոլոր գեղեցիկ բաներու և կը հիւսնեն իրենց մտքին պատուհանները լոյսին, այս բոլորին Աւետարանը օւռնի իր քողովի խօսքը, թէ Աստուած մեղ ուրիշ կեանքի և փառքի համար է սահմանած և մենք իրաւունք չունինք փոքրելու մեր կեանքը, և մտնելու շարքին մէջ թանձր իրերուն, լոյսին դէմ անթափանց, որոնք արեւգրական կեանքի խոնարհագոյն սանդղակները կը կազմեն:

Մարդոց անտարբերութիւնը և տըր-

ԿՐՕՆԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԸ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հին և նոր մեր գրականութեան մէջ՝ եթէ կայ գիրք մը որ հաւասարապէս հետաքրքրէ զանգուածներ, որքան տապալէ՜՜ գէշ պատրաստուած մատենագիրները, կըրնանք վստահաբար ըսել աղօթմամտեանն է ան Ս. Գրիգոր Նարեկացիին:

Զուտ ստեղծման մարդին վրայ գիրքէն բխող այս շահեկանութիւնը գոուար չէ տեսնել երկու գլխաւոր մտահոգութեանց լոյսին մէջ: Ատոնցմէ առաջինն է կեանքը այս գրքին մինչեւ ժ. Գարու կէսը, և քիչ մը աստի 900 տարիներու այդ ընթացքին մէջ, գիրքը ենթակայ եղած է կրօնական, աստուածաբանական, և քիչ մըն ալ զաղտնագրտական (Ésotrique) հետաքրքրութիւններու: Հայր Աւետիքեան իր «Լուծմունք Նարեկի» հատորի յառաջաբանին մէջ, կեղակարծ կը գտնէ Նալեանի կողմէն յիշուած Սարգիս Ծնորհալի

տու՜մ հասկացողութիւնն է պատճառ, որ մարդիկ չմտածեն իրենց սահմանուած ճակատագրին, ու չկարենան տեսնել անհրաքելի այն գեղեցկութիւնները և մեծութիւնը որ իրենց համար սահմանած է Աստուած, ու անոր համար անոնք կը լեցնեն իրենց հոգին ուրիշ հիւրերով, կը բանան իրենց զուռները ուրիշ այցելուներու և կը թողուն որ Յիսուս ծնի գոմի մը մէջ, ազի ոչ գոյր տեղի իջեւանինն:

Բայց մենք որ քսան դարերու իրականութեան մը վրայ, այդ Մեծ Յորհրդէն բխած ամբողջ կեանքի մը հրաշալի ճառագայթմամբ ունինք մեր աչքին առջեւ, միակ իդձ մը պարտինք ունենալ որ ան ամէն տարի ծնի և մարմնանայ մեր սիրտերուն մէջ, և զմեզ տանի այն փառքին՝ որուն սահմանուած ենք, կարենալ ըսելու, «Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու և ես այսօր ծնայ գրիգր»:

Ի.

անուամբ մեկնութիւն մը, ինչպէս Նաեւ Նման մեկնութիւններ Նարեկի մասին վերագրուած Լամբրոնացիի և Տաթեւացիի: Ըստ Աւետիքեանի, մեկնողական այս աշխատանքները Ժ. Գարու կրիկեան վանականի մը գործը պէտք է նկատել:

Նալեանի ինչպէս Նաեւ Աւետիքեանի ուսումնասիրութիւնները կատարուած են լուծմունք տարազի թելագրանքով: Յ. Նալեան Պատրիարքի 1745-ի հրատարակածը լայնօրէն աշխատուած գործ մըն է, զպրոցական մեթոտով մեկնաբանուած, ներմուծելով շատ անգամ բացատրութիւններ, որ չըջանին տիրական մեկնող մեթոտին քիչ մը անխնայ գործածութիւնը կը յայտնեն: Իսկ Աւետիքեանի մեկնութիւնը թէ և աւելի համառօտ, բայց վիճելի կէտերու և խրթնութիւններու շուրջ կը մատնէ աշխատանք, ուսումնասիրութեան ոգի, և որոշ թափանցում: Երկուքին ալ մօտ գոյութիւն չունի պատմական քննադատութեան ժաւանակակից մեթոտին բարիքը: Կ'ըսենք այս ոչ իբրեւ մեղադրանք, այլ դիտողութիւն: Նալեանին համար Նարեկը համառօտ Ս. Գրիգ. մըն է, իսկ ըստ Աւետիքեանի Նարեկացին հոգեբաղող Դաւիթն է Հայ Եկեղեցւոյ: Երկուքն ալ խուլ արձագանգներն են իրենց ժամանակի հասկացողութեան, և ինչ որ կը ջանան և կը նիւթեն՝ աւելի չէ, մարդերն ու գործերը ներկայացնելու, ժամանակի միջակ հասկացողութենէն:

Շահեկանը, Նարեկի այս իրենց ժամանակին համար շատ խնամքով իրագործուած աշխատանքներուն մէջ, կարգ մը բնագրական ճշտումներ և լուսաբանութիւններ են, որոնց համաձայն Նարեկը ենթարկուած է զանազան խմբագրութիւններու, և համաձայն այդ խմբագրութեանց, աղօթքները ընդունած են տարբեր դասաւորութիւններ: Յետոյ իբրեւ շատ տարածուած աղօթագիրք, շատ արտագրումներ ունեցած է, կրելով անխուսափելի յաւելումներ և այլալուծումներ: Կարելի է ենթադրել հետեւաբար թէ այժմու մեր ունեցած աղօթաւարտանքը զանազան ձեւերուն մէջ գտնուողն է: Եւ թէ գեթախտաբար ցարդ ձեւագիրներու համեմատութեամբ կատարուած բանասիրական աշխատանք մը լոյս չէ ընծայուած այս մասին: